

Tanımadığımız Bir Bilim Adanı ve Hekimimiz ŞERAFEDDİN SABUNCUOĞLU

Yabancı dilde yazılmış pek çok bilim veya tıp tarihi kitabına göz atarsanız çoğu zaman içinde "ŞERAFEDDİN" adında bir Türk Hekiminin eserinden yapılmış alıntılara rastlarsınız ve duygulanırsınız. Onun yaptığı cerrahi resimler, bugün Amerikan Cerrahi Derneği'ni süslemektedir. Yazdığı cerrahi eserlerin tıpkı basımı 1962 yılında Fransızca olarak yayınlanmış ve kısa sürede tükenmiştir. Yabancı bilim ve kültür çevrelerinde yeteri kadar tanınan Şerafeddin Sabuncuoğlu kendi ülkesinde, üstelik de eserlerini Türkçe yazdığı halde, ne yazık ki yeteri kadar tanınmıyor. Hatta çoğu zaman Sabuncuoğlu soyadı onun çağdaş bir hekim olduğunu düşündürüyor. Çağımızda yaşamamış, fakat çağdaş düşünce yapısına sahip, objektif bir bilim adamı olan Şerafeddin'i bu yazıyla kısaca tanıtmaya çalışacağız.

Doç.Dr. İltiz UZEL*

Şerafeddin Sabuncuoğlu 1385 yılında Amasya'da doğmuştur. Kitaplarında verdiği soy kütüğüne göre, babasının adı Ali, dedesinin de İlyas'tır. Sabuncuoğlu Hacı İlyas Çelebi 1408-1421, babası Ali Çelebi de 1421-1451 yıllarında hekimbaşılık yapmış, ünlü hekimlerdir.

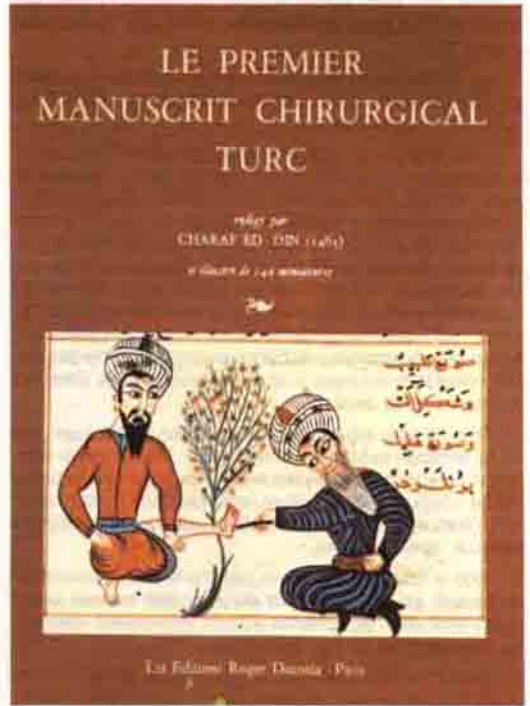
Şerafeddin, devrin ilk ve orta okulunu bitirdikten sonra, 17 yaşında hekimliğe başlamıştır. Bundan sonra da hayatını okumağa, araştırmaya ve denemeye veren Şerafeddin son eseri olan Mücerrebname'yi yazdığında 85 yaşındaydı.

Şerafeddin Sabuncuoğlu eserlerinde Amasya Darüşşifası'nda 14 yıl hekimlik yaptığını iftiharla belirtir. Hekimliğinin usta çırağ usulüyle dükkanlarda yapıldığı dönemde bir Darüşşifada çalışabilmek gerçekten çok güçlü ve böyle bir hizmet, ancak liyakat sahibi üstatlara veriliyordu.

Sabuncuoğlu'nun tıp ve cerrahi ile ilgili bildiğimiz üç eseri vardır. Bunlardan ilki Akabadin Tercümesidir. II. Beyazıt 1446'da Amasya'da Vali iken, hekimbaşısı ve diğer hekimlerin ricası üzerine, Şerafeddin Zeyneddin bin İsmail-ül-Cürcani'nin Zahire-i Harzemşahi'sinin Akabadin bölümünü Türkçe'ye çevirmiş, ayrıca kendisi de eserin sonuna iki bölüm eklemiştir.

Eserde ilaçların özellikleri, hazırlanması, gargara, yağlar, merhemler.. anlatılmakta, ayrıca kusturucular, müşhiller, ağız, dil ve damak, diş, göz ilaçlarına ve lavmanlara yer verilmektedir. Eserin sonuna, kendisinin eklediği Arapça, Fars-

* Gülhane Askeri Tıp Akademisi Öğretim Üyesi.

Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun Türkçe yazılmış Cerrahiyet al-Haniye adındaki cerrahi eserinin Fransa'da 1962 yılında yayınlanan açıklamalı tıpkı basımının kapağı (LE PREMIER MANUSCRIT CHIRURGICAL TURC).

ça, Türkçe sözlükte önerdiği Türkçe tıp terimleri, inceleme-ye değerdir.

Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun tanınmış ikinci eseri Cerrahiyet al-Haniye'dir. Bu eserin bilinen üç kopyası vardır ve bunlardan ikisi İstanbul'da, birisi de Paris Bibliothéque National'dedir. İstanbul'da bulunan Fatih Millet kopyası ile Paris kopyası, yazarın kaleminden çıkmıştır. Fatih Sultan Mehmet'e takdim edilen ve içinde II. Beyazıt'ın vakıf mührü bulunan kopya, eserin kapağındaki kayda göre Tanzimat Meclisi Üyesi Yasıncı Zade Mehmet İlimi Efendi tarafından, Aralık 1860'ta Fransız hekimleri Birjuven'e armağan edilmiş, böylece eser, 9 Haziran 1871'de Bibliothéque National'e girmiştir. 409 sayfa olan ikinci kopya itina ile hareketlenmiş, Türk neshi ile yazılmış olup 138 resim ve 168 alet resmi içermektedir.

İkinci kopya, İstanbul'da Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitapları, 79 numara da kayıtlıdır. Bu kopya da Türk neshi ile yazılmıştır. Ancak 47 resim ve 169 alet resmi ile Paris kopyasına göre eksiktir. Üçüncü kopya İstanbul Tıp Fakültesi Tıp Tarihi kürsüsündedir.

Şerafeddin Sabuncuoğlu'nun asıl önemli eseri olan Mücerrebnamenin İstanbul kütüphanelerinde birçok kopyası vardır. Mücerrebname, Şerafeddin'in bizzat denediği ilaçlardan oluşan, özgün bir eserdir. Eserde yaptığı hayvan denemeleri ve bizzat kendi üzerinde yaptığı deneyler sonucu önerdiği bazı ilaçlar anlatılmaktadır.

Eski kaynaklarda Şerafeddin'le ilgili bilgilere rastlanmamasının nedeni eserlerinde o dönemde bilimsel ve teknik kitapların yazıldığı dil olan Arapçayı kullanmaması ve Türkçe'yi tercih etmesine ve devrinin diğer hekimleri gibi öteki bilim dallarına ilgisiz kalması ve sadece tıbbi alanda eserler vermesine bağlanabilir.

Elimizdeki kaynaklara göre, Sabuncuoğlu'nun bilim alemine ilk defa tanıtılması 1920 yılında İKRAM gazetesinde Rusçuklu Doktor Hakkı Üzel tarafından yayınlanan bir makale ile yapılmıştır. Daha sonra, Bursalı Mehmet Tahir (1925), Dr. Osman Şevki Uludağ (1926), Ali Canip Yöntem (1927), Süheyl Ünver (1930) yılında bu konuda araştırmalar yapmışlardır. Şerafeddin'in eserlerinin tam metin halinde yayınlanması ise henüz yapılmamıştır.

Şerafeddin'in günümüzde de örnek alınması gereken mezyetleri vardır. Şimdi biraz da bu özelliklerinden söz edelim.

Türk tıp tarihinde, kendi denediği ilaç ve tedavi metodlarını derleyen ilk eser Şerafeddin tarafından yazılmıştır. Mücerrebname adını alan bu eserden iki deneyi kısaca anlatalım. Aktaracağımız ilk deney yılan sokmasına karşı kendi hazırladığı antidotu kendisinde denemesine ilişkindir. Önce tiryak adını verdiği bu antidotu içmiş sonra sol elinin orta parmağını yılanın ısırığına sokmuştur. Kendi deyişine göre "Ne parmağı şişmiş ne de vücudunda bir belirti gözlenmiştir." İkinci deney de, Türk tıp literatürünün en eski ve ilginç örnekleri sayılır. Bu deney de yılan zehirinin etkisini araştırmak amacıyla yapılmıştır. Bunun için bir horoz deney hayvanı olarak seçilmiş, hayvanın bir budunun tüyleri yolunarak çok çok zehirli bir yılanın çıplak derisinden ısırılmıştır. Sonra, daha önce hazırlanan ve zehirin etkisini yok eden tiryak horoza içirilerek hayvan kontrol altına alınmıştır. Ertesi gün deride yeşilimsi bir yara görülmüş ve yeniden tiryak verilmiştir. İkinci gün bu belirti de kaybolmuş ve hayvan eşleriyle birlikte gezinir halde bulunmuştur.

Şerafeddin orijinal gözlem ve deneylere cerrahi eserin-

Sabuncuoğlu, yılan zehirine karşı hazırladığı ilacın etkisini deney hayvanında araştırıyor (Dr. İ. UZEL tarafından çizilmiştir).

Bronşitin dağlama ile tedavisi (Cerrahiyet al-Haniye, Fatih Millet Küt., Ali Emiri Kit., No. 70, 1. Kitap, 24. bölüm).

de de yer vermiştir. Bunlardan dış ağrısında akupunktur kullanması, trakeotomili bir hastada yaptığı estetik cerrahi girişimi ve boğaza kaçan cisim çıkarılması hakkındaki yöntem en ilginçlerindendir.

Şerafeddin Sabuncuoğlu eserlerinde tedavi metodlarını en ince ayrıntılarına kadar anlatır. Cerrahi teknikleri çok açık bir dille herkesin anlayacağı şekilde açıklar ve alet şekillerini verir. Ona göre tedavi başarısız olursa cerrahi yol denenmelidir. Ayrıca ameliyat sonrası bakıma da çok önem verir. Denediği ilaçlarda görülebilecek yan etkileri belirtmiştir.

Gerçekten iyi bir derleyici, öğretici ve aktarıcı olan, eser verebilecek düzeyde hekimler yetiştiren Şerafeddin, doğunun bilim dilleri olan Arapça ve Farsça'yı bildiği halde, Cerrahiyet al-Haniye'nin önsözünde "Bu kitabı Türkçe yazdım, şu nedenle ki Anadolu halkı Türkçe konuşur, zamanımızın cerrahlarının çoğu okuma yazma bilmezler, bilenler de ancak Türkçe yazılmış kitapları okuyabilirler" demektedir.

Akrabadin'in önsözünde ise: "...Otuzüçüncü babda kiptaki terimler için bir sözlük hazırladım, çünkü eğer yalnız Türkçe yazacak olursam Türkçe kısır bir dil olduğundan kelimelerin ahengi kalmaz ve tıp dili bozulur" demektedir. Yani eserlerini Türkçe yazarken Türk dilinden çok Türk ulusunu

Cerrahiyet al-Haniye'de yer alan bu resim, nefes darlığının dağlama ile tedavisini açıklamaktadır. (Fatih Millet Küt., Ali Emiri No. 70, 1. kitap, 23. bölüm).

SAĞ ELİN ÜSTÜNLÜĞÜ NE ZAMAN KURULDU?

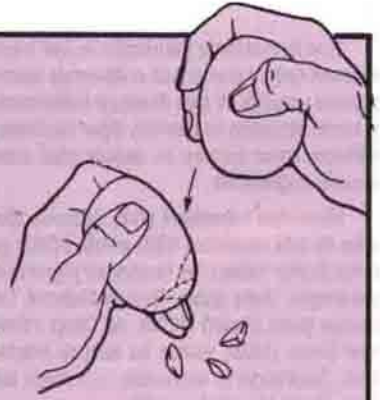
Roger LEVIN

Günümüzde, insanların yüzde 90'ı sağ ellerini kullanıyorlar. Bu, bizi, sağ ve sol elini aynı oranda kullanan ve insana en yakın tür kabul edilen cüseli Ape (bir cins kuyruksuz maymun)'dan ayıran önemli bir özelliktir. Antropologlar, bu konuya ilişkin iki soruya yanıt arıyorlar. Tercihli el kullanma alışkanlığı neden ve ne zaman ortaya çıktı? Antropoloji literatüründe, neden sorusuna henüz doyurucu bir yanıt yok. Ancak, ne zaman sorusuna artık daha kesin yanıt verilebiliyor. İlk insanların taş aletlerini hangi elle yonttuklarına ilişkin tarih öncesi buluntular, bu soruya açıklık getirmektedir.

Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi ve İnsanın Kökeni Araştırma Enstitüsü'nden Nicholas Toth'un, ilk insanların yaptığı biçimde taşları yontarak gerçekleştirdiği deneylerden elde ettiği sonuçlar, tercihi el kullanımının ne zaman ortaya çıktığını sürpriz bir şekilde ortaya

koymaktadır. Bu konudaki ipucu, ilk insanların taşları yontarken dökülen parçaların biçiminde yatmaktadır. Sağ elini kullanan insanların kırarak oluşturdukları taş parçalarının çoğunda, hilal şeklindeki kırılma yüzeyi taşın sağ tarafında yer almaktadır. Bu doğal bir sonuçtur. Çünkü, sağ elini kullanan kişi, alet yapacağı taşı, daha pasif olan sol eliyle kavrayarak bir seri parça kırdığında, kas uyumunu sağlamak için el, şekilde de görüldüğü gibi saat yönünde sürekli döner. Solak kişi bunun tersini yapar. Bu olayın içyüzü Toth'un yaptığı deneylerle anlaşılmıştır.

Herhangi bir arkeolojik sitede yaşamış ilkel insanların hangi ellerini daha çok kullandığını anlamak için yapılacak iş, yontulan taşın dış yüzeylerini de muhafaza eden taş yongalarını toplamak ve yarım ayın en çok hangi tarafta olduğunu saptamaktan ibarettir. Sayımda, orijinal dış yüzeylere sahip parçalar dikkate alınmaktadır. Toth bu işlemi, Kuzey Kenya'daki Turkana Gölü'nün doğusunda bulunan 1,5 ve 2 milyon yıl eski 7 arkeolojik sitede ve İspaya'da 250.000 yıl eskiye giden bir yerleşme bölgesinde gerçekleştirdi. Bunların hepsinde, sağ el kullanma eğilimi baskın çıktı. Kenya'daki parçalar % 57'ye % 43, İspanya'dakiler ise % 61'e % 39 sağ el lehinde sonuç

veriyor. Sağ elini kullanan Toth'un kendi deneyleri sonunda ortaya çıkan 1569 uygun parçada yaptığı sayım, % 56'ya % 44 eğilimini yansıtmıştır. Toth, bu oranın, bundan daha fazla küçülemeyeceğini, çünkü alet yapımına yönelik taş kırmanın beceri isteyen bir iş olduğunu ve amaca uygun parçaların ender olarak art arda kırılabildiğini, dolayısıyla bu konuda hünerli olan ilk insanların bu oranı daha da yükseltebildiğini savunmaktadır.

Bu durumda, 2 milyon yıl önce yaşamış olan ilkel insanların (olasılıkla Homo habilis) yonttuğu taşlar, günümüz insanı ile (Toth) aynı şekli göstermektedir. Buradan gidilerek, sağ elin daha üstün olarak kullanıldığı gerçeğinin, çok önceleri gelişmiş bir topluluk özelliği olduğu ortaya çıkarılmaktadır.

Science'den çeviren:
F.SANCAR OZANER

düşünmüştür. Yıllardan beri birikimini taşıdığı Arapça ve Farsça'dan ve onların kültüründen bilerek ve isteyerek sıyrılmış, bilimsel eserlerinin kolayca anlaşılabilmesi için yaşayan halk dilini kullanmıştır.

Şerafeddin'in kendi eliyle yazdığı eserleri elimizde olduğu için, onun yalnızca bilimsel ve kültürel içeriğini değil hat ve resim sanatı açısından da değerini irdeleyebilmekteyiz. Cerrahiyet al-Haniye'de, "...Benden hat dersi alan bir medrese öğrencisi vardır. Sağ yanağında bir uru vardı, yardım çıkar-dım" demesinden onun bir yazı hocası olduğunu anlıyoruz.

Türk tıp tarihinin tespit edebildiğimiz ilk deneysel çalışmalarını yapan, eserlerini Türkçe kaleme alan, böylece halkına ve meslektaşlarına hizmet amacını güden Şerafeddin,

- Türkçe de tıp dilimizin yerleşmesine çalışmıştır.
- Tıp dışındaki diğer bilimlerle ilgilenmediği için bu alanda derinleşmiş ve kalıcı nitelikte eserler vermiştir.
- İlk Türkçe cerrahi eseri o kaleme almıştır. Üstelik bu eser taşıdığı özellikler nedeniyle tıp ve bilim tarihi açısından büyük ilgi uyandırmıştır.
- Meslektaşlarıyla olan ilişkilerde örnek bir aydın olarak görülmüştür.

"Bir işi hor görüp adının kötüye çıkmasına neden olmamalısın. Paraya tamah edip kendini halk katında saygın iken aşağılatmamalısın. İnsafının, hirsızın ve rağbetinden fazla olması gerekir." Cerrahiyet al-Haniye'de yer alan bu sözler, onun tıbbi deontolojiye ne güzel anladığını gösteriyor. □